

„...a drápal rouhavé poznámky do mých knih.“

Sonda do inspirace R. L. Stevensona novozákonní teologií na příkladu novely *Podivný případ dr. Jekylla a pana Hyda*.

Je zlé chtít shodit pout, jichž zavázal sám Bůh,
přec budem' děti vřesu, obejmě nás vzduch.
A daleko od domova, ó, kvetou i pro mě
janovcové tobě drazí na severu země.¹

Literární historici mají občas přílišnou zálibu ve škatulkování autorů a děl a tak se stává, že se Robert Louis Stevenson ocitá za hranou toho, co se nazývá populární literaturou a na co se hledí poněkud skrze prsty. Splňuje řadu podmínek — je čtivý a to mu u masového čtenáře zajistilo úspěch již za jeho života, nechybí u něho napětí, milostné romány, dramatické scény... Jeho povídky mají prvky hororů, detektivek i dobrodružné literatury — tedy žánrů, které jsou označovány z velké části právě jako populární.²

Toto nelichotivé zařazení je však pouhým povrchním odsudkem. Při bližším zkoumání odhalíme řadu míst, kterými Stevenson vybočuje ze sériovosti. Povídky neobsahují prvoplánová poselství, jejich vyznění naopak může čtenáře uvést ve zmatek — přispívají tomu jejich často otevřené konce, psychologicky zpracované postavy, nevysvětlené situace a jejich náznamovitost. Především proti označení Stevensonovy tvorby za populární stojí významová komplexnost, která znemožňuje zploštit povídky na pouhou dějovou linii. Bohatost významů může čtenáři unikat. Tato práce si klade za cíl zpracovat jednu z těchto významových rovin, odkrýt její zdroje a poukázat, jakým způsobem ovlivní vyznění celé novely *Podivný případ dr. Jekylla a pana Hyda*.

Průřezem tvorby ke křesťanství

Svérázné zpracování křesťanských motivů v Stevensonově tvorbě má kořeny v životě autora, během kterého se jeho vztah k víře drasticky proměňoval. Biografické zpracování tohoto problému jde však za možnosti této práce. Je nezpochybnitelné, že Stevensonův vztah ke křesťanství prostupuje celou jeho tvorbu a on sám náboženských motivů a frází využívá s oblibou. Mohlo by se zdát, že všechny modlitby, dovolávání se Hospodina, aluze na biblické příběhy či přímé citace jednotlivých veršů jsou dány dobou svého vzniku a mohou na čtenáře působit jen jako společensko-dobový kolorit. Je tomu však právě naopak — poslední fáze viktoriánské epochy byla typická svým odklonem od náboženských témat a byl to právě Stevenson, kdo vnášel „*mravní idealismus [...] do epochy, která již očividně chřadla na jeho nedostatek.*“³

Že nejde jen o básnické prostředky, které mají za cíl vyvolat ve čtenáři pocity, ale že jsou povídky na nich často zcela postaveny, lze doložit na příběhu *Markheim*. Ten se sice odehrává na Boží hod vánoční a autor záměrně s atmosférou Vánoc pracuje — rozezvučí varhany a nechává dětský sbor zpívat slavnostní hymny⁴ — v samotném jádru povídky není ale pro patos místa. Vnitřní přerod hrdiny, souboj v jeho nitru

mezi dobrem a zlem, mezi sobectvím a vírou, se odehrává bez vlivu vánoční doby. Metafyzické poselství je podtrženo přítomností záhadné postavy nadpozemského charakteru, která až v závěru odhalí svou pravou podstatu.⁵

Křesťanská symbolika je cítit i z dalších povídek, kde se autor pouští do hry s významovými konotacemi jmen a událostí. V *Klubu sebevrahů* si princ Florizel nechává říkat *Theofil Godall*⁶ — nazývá se tedy přítelem všemohoucího Boha⁷ a role vykonavatele boží spravedlnosti je znát z jeho promluv, činů⁸ i ze závěrečného souboje s předsedou Klubu sebevrahů.⁹

Vesměs platí, že postavy inklinující k víře jsou vykresleny spíše kladně a jejich činy jsou hodnoceny shovívavě. Naopak jejich bezbožné protějšky si autor často dobírá — od laskavého humoru¹⁰, přes odpor k jejich postojům¹¹ až po odhalení jejich pokrytectví.¹² Nelze to však generalizovat — Gordona Darnawaye dovede život přísně svázaný náboženskými předpisy a jejich závažné porušení až k šílenství a smrti.¹³ I na tomto příkladu lze vidět, že Stevenson nevytváří postavy podle zavedených stereotypů, ale dává jim vlastnosti a chování, pod kterými své sdělení skrývá.

Pletenec motivů doktora Jekylla

I do novely *Podivný případ Dr. Jekylla a pana Hyda* se mísí podtón křesťanství. Čas vyměřují zvony na věži kostela nedaleko bydliště pana Uttersona¹⁴, sám Utterson i Jekyll čtou teologická pojednání a na církevní autority se odkazují¹⁵. Do doktorových knih, o kterých on sám mluví s velkou úctou, Hyde „drápe rouhavé poznámky“. Stevenson nešetří ani biblickými narážkami a citáty¹⁶. Celé jméno advokáta zní Gabriel John Utterson, kde první jméno nápadně připomíná anděla, který zvěstoval narození Ježíše Krista a i druhé jméno má podobné konotace — byl to právě Jan Křtitel, který ohlašoval Kristův příchod.¹⁷

Na příkladu jiných povídek jsme již výše ukázali, že křesťanský podtext neslouží Stevensonovi jen k dokreslení příběhu, ale že je mu možné přisuzovat vlastní významový plán. Můžeme předpokládat, že je tomu stejně tak v Jekylllovi — že jednotlivé aluze na věrouku ukrývají hlubší sdělení, které by nám mohlo pood-

krýt některé nejasné pasáže a pomoci s pochopením celého díla.

Stevenson nás nenechává bloudit v úplných tmách a poskytuje vodítko — ve stejných pasážích, ve kterých vysvětluje všechny předchozí události — v posledním dopise Jekylla. Tam, kde doktor vysvětluje nejasné dějové pasáže, odkrývá i vlastní pohnutky. Popisuje, jak v jeho nitru „vznikl ještě hlubší předěl než u většiny lidí mezi oblastmi dobra a zla, které se spolu střetávají a prolínají v rozdvojené lidské povaze“¹⁸ a tento střet nazývá „tvrdým zákonem, jenž je základním článkem náboženské víry a jedním z nejhojnějších zdrojů utrpení.“¹⁹

Od apoštola Pavla ke smrti Hyda

Celá tato teologická otázka je spojena především s osobou apoštola Pavla. Právě on se často ve svých listech zaobírá problémem rozpolcené lidské osobnosti, která na jednu stranu touží po dobru, ale nemá dostatek sil, aby dobro i konala. „Vím totiž, že ve mně, to jest v mém těle, nepřebývá dobré; neboť chci dobro dokázat, ale konat už ne,“ píše apoštol, „Vždyť nečiním dobro, které chci, nýbrž zlo, které nechci.“²⁰ A stejně jako Pavel hledá i Jekyll cestu ven, kterou by tento svár v lidském nitru nadobro rozřešil.

Na stopu „apoštolovi pohanů“ nás Stevenson přivádí mnoha narážkami. Již zmínění „vězni filipénští“ odkazují na příběh, kdy apoštol Pavel a Silas byli ve městě Filippi zázračně z vězení vysvobozeni.²¹ Jako apoštol Pavel dělí i Stevenson nápadně stejně lidskou bytost na tři sféry — ducha, duši a tělo.²² Méně zjevných narážek je celá řada, často jsou však ztraceny v překlada. Když Jekyll popisuje objev drogy a její fungování, používá spojení „*immaterial tabernacle which I looked to it to change*“. Slovo *tabernacle*, tedy stan nebo svatostánek²³, používá obdobně Pavel k označení lidského těla, které jednou bude „zbořeno“.²⁴ Když mluví o přeměně z Jekylla na Hyda a obráceně, používá Stevenson slovo *doff* (odložit, svléci), kterým opět odkazuje na pavlovskou představu „*svlékání starého člověka*“ a „*oblékání nového*“.²⁵ I Jekyllovo povzdechnutí, že si „*zvolil svou lepší stránku, ale neměl sdostatek síly, aby se jí přidržel*“²⁶ se zdá být jen dalším odkazem na již citovanou sedmou kapitolu z epištoly Římanům.

Celou tíživou podstatou zjištění doktora Jekylla a nakonec i apoštola Pavla je fakt, že člověk není schopen překonat zlo a přemoci zvrácenou část svého bytí. Naopak čím více se snaží tuto část potlačit, tím více si ji uvědomuje a ona roste a sílí, podobně jako pan Hyde. Veškeré snahy Jekylla navrátit život zpět do starých kolejí a pana Hyda odstranit jsou neúspěšné.

Optikou pavlovské teologie ale dostává i sama Jekyllova smrt nové vyznění. Smrt z pohledu Nového zákona není tragickým koncem života, ale naopak začátek života nového. Právě v tom Pavel objevuje klíč, který je schopen člověka osvobodit od jeho dvojaké podstaty, od věčného souboje dobra a zla uvnitř člověka.²⁷

Právě vzdáním se vlastního života — zřeknutím se hříšného já stejně tak jako toho dobrého,

ho, lze podle Pavla dosáhnout vysvobození. Ani doktor Jekyll nedokáže zabít pana Hyda, aniž by zemřel sám. Vysvobození přichází až se smrtí obou. Čím více se Stevenson snaží odkazovat k apoštolovi Pavlovi, tím méně vyznívá Jekyllův konec tragicky.

Zploštit Stevensonovu novelu jen na náboženskou alegorii by byla stejná chyba, jako tuto rovinu naprosto ignorovat. Zdá se ale být nadevší pochybnost, že v díle obsažena je a to záměrně a s velkými důsledky na vyznění celého příběhu. Bezpochyby nabízí zajímavý rozměr, kterým Stevenson vystupuje z oblasti populární literatury.

Poznámky

¹*It's ill to loose the bands that God decreed to bind / Still we will be the children of the heather and the wind / Far away from home, O it's for you and me / That the broom is blowing bonnie in the north countrie.* (Vlastní překlad.) Výňatek z básně, který autor vložil na začátek novely. Napsal ji pár měsíců před vydáním pro svou sestřenicí Katharine de Mattos, které knihu zároveň věnoval. (STEVENSON, *The Annotated Strange Case of Dr Jekyll and Mr Hyde*)

²Srov. PETERKA, *Teorie literatury pro učitele*, s. 24-27

³HORNÁT, „Trojí vzdor R. L. Stevensona”, s. 394.

⁴„*Za chvíli se odněkud naproti ozvala hra na klavír — byla to melodie nějakého hymnu, a vzápětí mnoho dětských hlasů zanotovalo nápěv i s textem. [...] V mysli mu vytanula spousta přiléhavých představ a obrazů: děti jdou do kostela za hlaholu vysokých rejstříků varhan...*“ (STEVENSON, „Markheim”, s. 208)

⁵„*Tvař přichozícího se začínala měnit, podivuhodně zkrásněla: rozjasňovala se a jihla tklivým pocitem vítězství, a jak se rozjasňovala, zároveň se rozplývala a vytrácěla.*“ (ibid., s. 215)

⁶STEVENSON, „Klub sebevrahů”, s. 10.

⁷*Theophilos* — „přítel Boha“ (z řeč., *Strong's Concordance*)

⁸„*... Vy z vás, kteří trpíte pocitem nějaké viny, vy se musíte obrátit na vyššího a štedřejšího vladaře, než jsem já...*“ (STEVENSON, „Klub sebevrahů”, s. 34)

⁹„*Klekněte a modlete se, pane, máte-li to ve zvyku; čas už se vám krátí a Hospodin je už vašich nepravostí syt!*“ (ibid., s. 73)

¹⁰„*Třetí propagoval zkoumání záhad života v posmrtné budoucnosti a čtvrtý prohlašoval, že on se stal členem Klubu sebevrahů jenom proto, že byl získán pro víru v Darwina. „Pocházet z opice,“ prohlásil tento pozoruhodný sebevrah, „to se nedá vydržet.“*“ (ibid., s. 22)

¹¹„*Bylo žalostné se dívat na jeho vzrušení. Pocítil jsem nechuť k Northmourovi, jehož bezbožecké názory jsem znal a z hloubi srdce ironizoval, protože se teď toho ubohého hříšníka snažil posměškem vytrhnout z kající nálady.*“ (STEVENSON, „Pavilón na písčinách”, s. 112)

¹²„*Zlé znamení, vidíš,*“ řekl Northmour, *velice pověřivý jako všichni volnomyšlenkáři...*“ (ibid., s. 115)

¹³STEVENSON, „Kumpáni”.

¹⁴„*V neděli byl [Uttersson] zvyklý po večeři vysedávat u krbu s nějakým suchopárným bohosloveckým spisem na čtecím pultíku, dokud hodiny na sousedním kostele neodbily dvanáctou, načez se střízlivý zbožně odebral na lože.*“ (STEVENSON, „Podivný případ Dr. Jekylla a pana Hyda”, s. 137)

¹⁵„*Chraň nás pánbůh, vždyť on ani nevypadá jako člověk! Spíš jako nějaký troglodyt, nebo by snad bylo něco pravdy na těch povídačkách starého doktora Fella?*“ (ibid., s. 142)

¹⁶„*...otřásla stězejemi mého žaláře a jako vězňové filipénští se to, co se skrývalo uvnitř, octlo na svobodě*“ (ibid., s. 184); „*Ta nevysvětlitelná příhoda, která vyvracela mé dosavadní zkušenosti, byla jako prst pišící na zed' babylónskou můj ortel...*“ (ibid., s. 188)

¹⁷V některých studiích se objevuje i tvrzení, že slovo *utter* (tedy základ jména Utterson) je archaický teologický termín označující *tělo* („an archaic adjective in the theological expression "the utter (or outer) man" meaning "the body"“; STEVENSON, *The Annotated Strange Case of Dr Jekyll and Mr Hyde*). Byl by to další z odkazů na listy apoštola Pavla, viz níže. Nicméně tento význam není uveden v žádném současném anglickém výkladovém slovníku a ani King James Bible (tedy překlad, který s největší pravděpodobností používal i Stevenson) ho nepoužívá.

¹⁸STEVENSON, „Podivný případ Dr. Jekylla a pana Hyda“, s. 180.

¹⁹Ibid., s. 180.

²⁰Římanům 7,18-19. (Při citaci biblických citátů v češtině používám zde i na dalších místech *Bible: český studijní překlad*.)

²¹Skutky 16,23-26

²²„...z nichž se skládá můj duch, ale podařilo se mi též vyrobit chemickou sloučeninu, jejímž působením ty síly ztrácejí svou svrchovanou moc a má tělesná podstata může být nahrazena jinou, pro mne neměně přirozenou, protože je výrazem nižších elementů v mé duši, jimiž je poznamenána.“ (STEVENSON, „Podivný případ Dr. Jekylla a pana Hyda“, s. 182) Dělení lidské bytosti na *pneuma* (duch), *sóma* (tělo) a *sarx* (duše) prostupuje celý Nový zákon, ale u Pavla je obzvláště akcentováno. Evangelista Jan oproti němu pracuje spíše s dualitou duše — tělo. (Srov. TRESMONTANT, „Duch, tělo, duše“)

²³Při citaci biblických citátů v angličtině vycházím z překladu *King James Bible*, tedy z překladu, který používal s největší pravděpodobností i sám Stevenson.

²⁴„Víme totiž, že bude-li stan našeho pozemského přebývání zbořen, máme příbytek od Boha: ne lidskou rukou postavený, ale věčný dům v nebesích. Neboť v tomto stanu sténáme a toužíme si obléci ještě i náš příbytek, který pochází z nebe.“ (2. Korintským 5,1-2)

²⁵„Nelžete jedni druhým, když jste svlékli toho starého člověka s jeho skutky a oblékli toho nového, který se obnovuje k pravému poznání podle obrazu toho, který ho stvořil.“ (Kolossenským 3,9-10)

²⁶STEVENSON, „Podivný případ Dr. Jekylla a pana Hyda“, s. 189.

²⁷„Což nevíte, že my všichni, kteří jsme byli pokřtěni v Krista Ježíše, jsme byli pokřtěni v jeho smrti? Skrze křest jsme byli spolu s ním pohřbeni ve smrt, abychom i my, tak jako byl Kristus skrze slávu Otce vzkříšen z mrtvých, vstoupili na cestu nového života. Neboť jestliže jsme se stali s ním srostlými tím, že jsme mu byli podobni ve smrti, jistě mu budeme podobni i v mrtvýchvstání. A víme, že náš starý člověk byl spolu s ním ukřižován, aby tělo hříchu bylo zbaveno sil a my už hříchu neotročili. Vždyť ten, kdo zemřel, je zproštěn hříchu.“ (Římanům 6,3-7)

Literatura

Bible: český studijní překlad. Praha: KMS, 2009.

Jaroslav HORNÁT. „Trojí vzdor R. L. Stevensona“. In: *Klub sebevrahů*. Praha: Odeon, 1977, s. 393–397.

King James Bible. URL: <http://www.kingjamesbibleonline.org/> (cit. 17. 06. 2016).

Josef PETERKA. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2006.

Robert Louis STEVENSON. „Klub sebevrahů“. In: *Klub sebevrahů*. Praha: Odeon, 1977, s. 7–76.

— „Kumpáni“. In: *Klub sebevrahů*. Praha: Odeon, 1977, s. 217–266.

— „Markheim“. In: *Klub sebevrahů*. Praha: Odeon, 1977, s. 199–216.

— „Pavilón na písčínách“. In: *Klub sebevrahů*. Praha: Odeon, 1977, s. 77–130.

— „Podivný případ Dr. Jekylla a pana Hyda“. In: *Klub sebevrahů*. Praha: Odeon, 1977, s. 131–198.

— *The Annotated Strange Case of Dr Jekyll and Mr Hyde*. London: Longmans, 1886. URL: https://en.wikisource.org/wiki/The_Annotated_Strange_Case_of_Dr_Jekyll_and_Mr_Hyde (cit. 04. 05. 2016).

Strong's Concordance. URL: <http://biblehub.com/> (cit. 14. 06. 2016).

Claude TRESMONTANT. „Duch, tělo, duše“. In: *Teologické texty* 3 (2007). Přeložil Jan Sokol.

URL: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2007-3/Duch-telo-duse.html> (cit. 16. 06. 2016).